

Іван ФЕДИК (Львів)

ПРОБЛЕМА СТАВЛЕННЯ ДО ПОЛЬЩІ В КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КІНЦІ 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ ст.

Період 1926–1929 рр. був часом ідеологічного зміцнення Української військової організації та розширення її діяльності. Велику роль у цьому відіграв розвиток ідеології націоналізму, яка не тільки визначала діяльність УВО, але і спричиняла утворення інших націоналістичних організацій, щоб потім об'єднати їх в одну – Організацію українських націоналістів і таким чином забезпечити різносторонній розвиток ідеології та її зміцнення. Розвиток політичної ідеології націоналізму в 1920-х рр. був пов'язаний із тогочасним становищем нації, територія якої було поділено між різними державами. Тому націоналістична ідеологія обов'язково передбачала оцінку цього стану; організація, яка вважала себе націоналістичною, повинна була з відповідних позицій означити той стан, в якому опинилася Україна. Це передбачало необхідність чіткого формулювання ставлення до панування Другої Речі Посполитої на українських землях, а оскільки націоналізм передбачає негативне ставлення до окупантів, то всі українські організації, програма і діяльність яких базувалася на політичній ідеології націоналізму, вважали Польщу ворожою до України державою і противником її незалежності. Більше того, націоналізм як об'єднавчий фактор у діяльності цих організацій став причиною того, що ворожість до окупантів України відіграла дуже важливу роль не тільки в об'єднанні, але й у створенні націоналістичних організацій. А оскільки більшість із них було сформовано вихідцями із Західної України, то основу цієї непримиренності становило негативне ставлення до Польщі. З іншого боку, таке ставлення було провоковане самою польською владою, точніше її політикою на українських землях. Таким чином, українські націоналістичні організації були продуктом взаємодії двох полярних явищ – розвитку націоналістичної думки і політики окупантів стосовно українських проблем. Ті самі полярності визначали і їхнє ставлення до Польщі.

Ворожість до польської влади стала настільки звичною рисою УВО, що під час святкування 10-ї річниці незалежності Польщі поліцію привели у готовність номер один. Це зробили, аби припинити антидержавні виступи з боку українських націоналістів¹. Таким чином, ворожість у відносинах УВО і польської влади була взаємною: політика Польщі на західноукраїнських землях викликала спротив УВО, який породжував антиукраїнські акції з боку польської влади. Так утворилося замкнуте коло, вийти з якого можливо було за допомогою відступів від конфронтації. Однак, обидві сторони спробували зробити це за допомогою акумулювання ще більшої ворожості. Це привело до кульмінації конфлікту в 1930 р.

¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 288. – Арк. 9.

Крім УВО, в Галичині до 1926 р. існували ще дві націоналістичні організації: Група української державницької молоді та Організація вищих класів українських гімназій. Ці групи вважали себе молодіжними організаціями. Перша – виникла в середовищі студентства, її засновниками були студенти, які відвідували Український підпільний університет². Тому націоналістичні ідеї провідних членів ГУДМ (Степана Охримовича, Юліана Вассіяна, Івана Габрусевича, Богдана Кравціва та ін.) були насамперед пов'язані із проблемою Українського університету. Крім того, керуючись своїм націоналізмом, Група української державницької молоді почала виступати проти пропаганди орієнтацій серед українського студентства. Їхня позиція стосовно проблеми відкриття українського університету також відштовхувалася від антиорієнтаційності ГУДМ. Члени Групи вважали, що український університет не повинен бути відкритим за допомогою погодження із польським пануванням на українських землях, тому вони рішуче виступали проти тих осіб, які вважали, що проблема університету вирішиться тоді, коли українській території в складі Речі Посполитої буде надано автономію. Як і УВО, Група української державницької молоді вважала автономістичну позицію в політиці зрадою інтересів української нації та визнанням законності окупації³.

Подібним було ставлення до Польщі й Організації вищих класів українських гімназій. Що стосується ОВКУГ, то Зиновій Книш піддає сумніву не тільки важливість цієї організації, вважаючи, що це могла бути чисто внутрішньогімназійна група. Він вважає, що розповсюдженням націоналістичної ідеології серед гімназистів займалася Група української державницької молоді⁴. Інші автори, серед яких і Петро Мірчук, вважають, що ОВКУГ виникла під егідою Української військової організації в 1924 р.⁵, а, отже, Організація вищих класів українських гімназій поділяла її ідеологію та ставлення до Польщі. Хоча засновниками ОВКУГ були члени УВО (Роман Шухевич, Володимир Янів, Богдан Підгайний), вона не брала участі в акціях Української військової організації, а діяла в межах гімназійного середовища, де вела антипольську пропаганду. Члени ОВКУГ намагалися викликати в гімназистах нехіль вступати до польських вищих шкіл, організовували бойкоти святкування польських державних свят у гімназіях, розповсюджували антидержавні листівки серед школярів. Зв'язок ОВКУГ і УВО полягав ще й у тому, що члени ОВКУГ переховували і розповсюджували літературу Української військової організації, а також збирали для неї гроші⁶.

Розвиток націоналістичної ідеології, розширення діяльності УВО, а також політика польської влади у сфері освіти та виховання молоді підштовхнули молодіжні націоналістичні організації до об'єднання. У 1926 р. Українські студентські громади, зорганізовані колишніми членами ОВКУГ із метою боротьби проти радянського і полонофільства серед українського студентства, і Група української державницької молоді об'єдналися в Союз української націоналістичної молоді. СУНМ, запозичивши від УВО ідею перманентної революції, яка полягала у постійному акумулюванні

² Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. – Дрогобич, 1994. – С. 58.

³ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. – С. 55.

⁴ Книш З. Становлення ОУН. – Київ, 1994. – С. 44.

⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 58.

⁶ Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та I-ий Конгрес українських націоналістів // Євген Коновалець і його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 400.

революційних ідей і чинності, був дівішою організацією, ніж його попередники. Невдовзі після створення Союзу в його середовищі виникла проблема статусу, яка залежала від ставлення СУНМ до польського панування на українських землях. Деякі лідери СУНМ, серед яких були О. Боднарович і М. Дашкович-Добрянський, висунули пропозицію про перехід Союзу на легальні позиції і діяльність його під егідою Українського національно-демократичного об'єднання. Ця пропозиція зустріла серйозний опір членів СУНМ, очевидно, зумовлений впливами УВО в цій організації. Причиною спротиву було те, що, як і члени УВО, засновники СУНМ вважали, що легальна діяльність у Польській державі означає згоду з тодішнім станом цієї держави, а, отже, – визнання її влади на українських землях, що є неприйнятним для націоналістичної молоді⁷. Таким чином, СУНМ остаточно визначився як націоналістична організація, близька до Української військової організації, що в багатьох ситуаціях була координатором діяльності Союзу (можливо, через те, що деякі члени СУНМ входили до УВО, а деяких, як С. Ленкавського, Українська військова організація посилала туди з метою розбудови СУНМ)⁸. Крім того, саме через вплив УВО Союз української націоналістичної молоді проводив рішучіші акції, ніж інші молодіжні організації, через що здобув на них вплив. Прикладом таких акцій може бути антипольська демонстрація, ініційована членами СУНМ до дня проголошення Західно-Української Народної Республіки. Демонстрація закінчилася збройною сутичкою з поліцією⁹. СУНМ також продовжив діяльність, започатковану ГУДМ і ОВКУГ, тобто антипольську пропаганду в освітніх установах, бойкот і зривання святкувань польських державних свят у школах і гімназіях¹⁰.

Група української державницької молоді, Організація вищих клас українських гімназій, Українські студентські громади, Союз української націоналістичної молоді суб'єктивно спричинилися до розвитку націоналізму, вони лише були його носіями серед молоді, не створюючи нових ідей, а лише трансформуючи їх у відповідності до сприйняття реалій тодішньої молодію генерацією. У цьому важливу роль відіграла гегемонія, яку взяла на себе УВО щодо розвитку чинного націоналізму. Інакше було у випадку із націоналістичними організаціями за кордоном. Для порівняння: ставлення УВО, СУНМ та інших політичних організацій до Польщі розвивалося двома паралельними шляхами. Перший полягав у тому, що існувала одна загальна стратегічна лінія у стосунках із польською владою, продиктована програмою, базованою на політичній ідеології чинного націоналізму. Другий – в тому, що оцінка польського панування на українських землях була зумовлена конкретно-історичною ситуацією, становищем у краю і політикою, яку проводив польський уряд на українській території. У ставленні до Польщі українських націоналістичних організацій на еміграції цей останній аспект мав менше значення, оскільки вони більше займалися теоретичними розробками націоналістичних ідей та їх пропагандою.

Першою націоналістичною організацією українців за кордоном стала Група української національної молоді, створена в Чехії у 1921 р. Члени ГУНМ поставили

⁷ *Ленкавський С.* Націоналістичний рух на ЗУЗ та І-ий Конгрес українських націоналістів. – С. 402.

⁸ Там само. – С. 401.

⁹ *Баган О.* Націоналізм і націоналістичний рух... – С. 59–60.

¹⁰ *Книш З.* Становлення ОУН... – С. 44.

перед собою завдання поширювати націоналізм серед українців за кордоном і під його гаслами об'єднувати їх у боротьбі за національні інтереси. В 1924 р. провели з'їзд української молоді в Празі, де було сформовано ідеологічні засади ГУНМ¹¹. У ставленні до польської влади Група української національної молоді, звичайно, керуючись націоналізмом, була, як і подібні організації на українських землях, безкомпромісною: вона вважала, що стосунки з Польщею – це напрямок боротьби української нації за незалежність, у якій доцільним є використання будь-яких засобів. ГУНМ вважала, що не варто відмовлятися від легальних методів, які теж можуть бути частиною боротьби, а не способом співпраці з польською владою. При цьому ГУНМ наголошувала, що намагання вирішити українське питання, не вимагаючи незалежності, а застановлюючись на автономії та налагодженні добрих стосунків із поляками, лише ускладнюють справу, тому що можливі польські поступки ослаблюватимуть прагнення українців до боротьби за повний суверенітет¹².

12 листопада 1925 р. три націоналістичні організації, а саме: Українське національне об'єднання, Союз визволення України, Союз українських фашистів об'єдналися в Легію українських націоналістів. ЛУН увібрала в себе націоналістів із багатьох регіонів України і представників різних соціальних верств. Її ідеологія і відповідно ставлення до Польщі формувалися під впливом різних ідей та чинників. У середовищі Легії українських націоналістів існувало три течії, до яких входили люди різних станів і поглядів. По-перше, до Легії увійшла частина інтелігенції, яка брала участь у заснуванні і розбудові Української Народної Республіки; по-друге, до ЛУН приєдналися вояки українських армій, що брали участь у національній революції, і саме вони пропонували будувати ідеологію ЛУН на основі тодішніх європейських радикальних політичних течій; по-третє, в Легію вступило багато галичан, які після приєднання Галичини до Речі Посполитої залишилися на еміграції. У зв'язку із такою представницькою різноманітністю вироблення єдиної ідеології ЛУН дещо затягнулося. Легія українських націоналістів не була чинною організацією, а являла собою структуру ідеологічну; перші роки її існування були присвячені теоретичним пошукам, під час яких було відкинуто ідеї, запозичені вихідцями із Наддніпрянської України в італійських фашистів. На загальних зборах ЛУН відхилили пропозицію полковника А. Кмети про орієнтацію на уряд Української Народної Республіки. Негативне ставлення зборів до цієї пропозиції пояснювалося тим, що уряд УНР співпрацював із Польщею, тому орієнтація на цей уряд означала приєднання до табору прихильників Польщі. Легія українських націоналістів, керуючись націоналізмом, виступала проти будь-яких орієнтацій і надавала значення в боротьбі за незалежність, насамперед, тільки власним силам. Річ Посполиту сприймали, як державу, яка “жорстоко панує в Галичині, нехтуючи міжнародними договорами”, у зв'язку з чим Польща ставала об'єктом боротьби насамперед українських націоналістів, які обороняли свою націю¹³.

У 1927 р. Група української національної молоді і Легія українських націоналістів, зважаючи на ідеологічну ідентичність, об'єдналися в Союз організацій

¹¹ Книш З. Становлення ОУН... – С. 24.

¹² Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 66.

¹³ Плятформа “загравістів” і початки націоналістичного руху // Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали / за ред. Гунчака Т., Сольчаника Р. – Львів: Сучасність, 1993. – Т. 3. – С. 58–60.

українських націоналістів. Ідеологія СОУН поєднала основні засади тодішнього націоналізму, основними компонентами якого були: безкомпромісна боротьба за самостійну соборну українську державу, непримиренне ставлення до Росії, Польщі та інших ворогів української нації, а також до їхніх прихильників у середовищі самої нації; боротьба за свободу опиралась на власні сили (при цьому не відкидався пошук союзників у цій боротьбі). Ці засади і визначали ставлення СОУН та інших націоналістичних організацій до Польщі і до польського панування на українських землях. Таке ставлення з боку націоналістичних формацій не змінювалось і було постійним. Завданням Союзу організацій українських націоналістів, крім вироблення націоналістичної ідеології і підготовки ґрунту для об'єднання всіх націоналістичних організацій, була пропаганда ворожого ставлення до окупаційних режимів на українських землях. У 1928 р. СОУН з ініціативи організаційних відділів ГУНМ і ЛУН перетворили на Союз українських націоналістів¹⁴.

Усі націоналістичні організації неодноразово наголошували на важливості об'єднання. До цього їх підштовхували ідеологічна спорідненість і мета, а також політичне становище України в цілому, і Західної України зокрема, яке було основним об'єднувачим фактором у відносинах націоналістичних організацій, тому що: по-перше, їхній націоналізм був сформований цим становищем; по-друге, їхній чин був безпосередньо детермінований ним. Ставлення до Польщі стало складовою частиною націоналістичної ідеології, і воно теж було сформоване станом нації, а, отже, відіграло важливу роль в об'єднанні націоналістів.

3–7 листопада 1927 р. в Берліні відбулася конференція українських націоналістів. Основним обговорюваним питанням на ній було об'єднання всіх націоналістичних організацій в одну. Традиційно постало питання про статус майбутньої організації. Любомир Макарушка, член Українського національно-демократичного об'єднання та Української військової організації (що свідчить про те, що УВО не цуралася легальної діяльності), запропонував створити легальну націоналістичну організацію федеративного типу. Ця пропозиція зустріла опір і з боку членів інших організацій. Аргументи “проти” базувалися на таких твердженнях: націоналістична організація повинна відкидати будь-яку співпрацю з окупантами України, одним з яких була Друга Річ Посполита, а легальна діяльність означала визнання законів і влади держави-окупанта, що межувало із співпрацею та визнанням самого факту окупації; з іншого боку, націоналістична організація повинна вважати Польщу ворогом України і виступати за його знищення, тому польська влада не дозволила б легальне існування такої організації. На конференції створили Провід українських націоналістів для координації дій різних організацій і для проведення об'єднувачої роботи¹⁵. Ставлення конференції до Польщі було сформульовано так: “організований український націоналізм, відкидаючи всякі орієнтації на зовнішні сили [...], змагатиме до відновлення та оборони незалежної Соборної Української Національної Держави”¹⁶. Це визначало стратегічну лінію націоналістів у стосунках із тими державами, яких вони вважали ворогами незалежності України.

¹⁴ *Бойдуник О.* Як дійшло до створення ОУН // Євген Коновалець і його доба... – С. 367.

¹⁵ *Баган О.* Націоналізм і націоналістичний рух. – Дрогобич, 1994. – С. 56-58.

¹⁶ Напередодні створення Організації українських націоналістів // Українська суспільно-політична думка в XX столітті. Документи і матеріали / за ред. Гунчака Т., Сольчаника Р. – Львів: Сучасність, 1993. – Т. 3. – С. 281.

Суперечності щодо діяльності і статусу майбутньої Організації українських націоналістів ширше проявили себе після конференції. Ті члени УВО, які входили до легальних партій, продовжували відстоювати думку про те, що націоналістична організація повинна працювати у правовому полі Другої Речі Посполитої як легальна партія. Цю думку підтримували Дмитро Паліїв, Любомир Макарушка, Володимир Целевич та ін. Суперечки стосовно цього тривали досить довго і були однією з причин, які затримували скликання оголошеного конгресу українських націоналістів. Натомість у квітні 1928 р. націоналісти провели ще одну конференцію, аби обговорити і вирішити згадані проблеми. На другій конференції ухвалено рішення про те, що майбутня Організація українських націоналістів відмежовується від інших українських партій. Це означало, що при створенні ОУН переважили аргументи тих осіб, які виступали проти федералізації і легалізації діяльності цієї організації. Наслідком було те, що деякі особи, які були одночасно членами УВО та інших партій, переважно легальних, вийшли з Української військової організації¹⁷. Таким чином, націоналісти ще раз відкинули легальну діяльність, задумавши створити організацію, яка повинна була безкомпромісно ставитися до всіх ворогів України, до яких зараховували і Польщу. Націоналісти вирішили не працювати в правовому полі Другої Речі Посполитої, оскільки, на їхню думку, визнання цього поля як законного для українців суперечить інтересам нації.

Дня 28 січня 1929 р. у Відні розпочав роботу I Конгрес українських націоналістів. Основним питанням, яке розглядалося на Конгресі, було питання про створення Організації українських націоналістів. При цьому багато уваги було присвячено ідеології ОУН. Визначаючи ідеологічні засади Організації українських націоналістів, делегати Конгресу детально зупинилися на ставленні майбутньої організації до польського панування на українських землях, до польської внутрішньої та зовнішньої політики, до польського уряду. Зокрема, ці питання були висвітлені в доповіді С. Коновальця про тогочасне політичне становище української нації; в рефераті Б. Чучмана про політичне положення на Західній Україні; П. Штепи про ідеологічну платформу ОУН і в інших промовах¹⁸.

У цілому, в плані стосунків із польською владою конгрес увібрав усі ці ідеї, які були виражені в ідеології Д. Донцова, в програмах націоналістичних організацій, що народилися в процесі діяльності УВО та інших груп. Ці ідеї були детерміновані трьома факторами: перший – націоналістична ідеологія; другий – визвольна боротьба 1917–1920-х рр. і окупація України; третій – політика польської влади стосовно українців у Другій Речі Посполитій. Таким чином, ідеологія Організації українських націоналістів стала вислідом історичного моменту, історико-політичної ситуації. Цілком логічним є ставлення ОУН до Польщі.

¹⁷ Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та I-ий Конгрес українських націоналістів // Євген Коновалець і його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 406-408

¹⁸ Звідомлення Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова нації. – 1929. – № 1–2. – С. 61.